

Források a Csanádi Egyházmegye 1848–1849-es történetéhez

A Csanádi Római Katolikus Egyházmegye 1848–1849-es forradalom és szabadságharc alatti története jól mutatja, milyen sok, eddig feltáratlan forrással rendelkezünk még az ilyen viszonylag jól feldolgozott történeti időszakokat illetően is. Az egyházmegye, amely az egész Bánságot, továbbá Arad, Csanád és Csongrád megye egy részét is magában foglalta, Magyarország egyik legváltozatosabb régiója volt nemzetiségi hovatartozás és vallási megoszlás szempontjából is. Területén németek, magyarok, románok, szerbek, bolgárok, szlovákok, franciák és számos más nemzetiségű hívó is élt. A betelepítések, a természetes szaporodás és a közegészségügyi viszonyok javulása következtében – a századelővel összevetve – jelentősen nőtt az egyházmegye területén élő lakosság és ezzel együtt a katolikus hívek száma is. 1847-ben az egyházmegye területén 1 526 431 fő élt, akik közül 441 956-an voltak latin szertartású római katolikusok. Az utóbbiak lelki gondozásáról, továbbá más, az egyházmegyéhez köthető feladatokról 315 felszentelt papnak kellett gondoskodnia. Az ortodox hívók száma (980 817 fő) jelentősen meghaladta a latin szertartású katolikus egyház híveinek létszámát, míg az evangélikusoké (33 573 fő) és a reformátusoké (34 376 fő), továbbá a görög katolikusoké (23 089) és az izraelitáké (12 633 fő) jelentősen elmaradt amögött.¹

Lonovics József csanádi püspök – konzervatív politikai beállítottsága dacára – 1848-ban támogatta a Batthyány-kormányt és a békés polgári átalakulást. Tagja volt az 1848. március 15-én Bécsbe induló országgyűlési küldöttségnek, március 18-án az országgyűlésen pedig kijelentette, hogy a magyar püspöki kar örökre lemond a tizedről. 19-én azt írta papjainak, hogy az új törvények nagy jótéteményt jelentenek a népnek és a papságnak.² Májusban belépett a Párizsban megalakult *Institut d' Afrique* egyesületbe, amelynek célja a rabszolgatartás eltörlése és a rabszolga-kereskedelem megszüntetése volt. Ugyanabban a hónapban körlevélben intette híveit, hogy tartózkodjanak az antiszemita megnyilvánulásoktól, egyúttal figyelmeztette papjait, hogy az antiszemita kilengéseknek híveik célszerű oktatásával vegyék elejét.³

1848. június 25-én Lonovicsot az uralkodó egri érsekké nevezte ki, új hivatalát azonban pápai megerősítés hiányában sohasem foglalhatta el. Az 1848 nyarán összeült első népképviseleti országgyűlés sikeréért nyilvános imákat rendelt el egyházmegyéjében. Részt vett az uralkodóhoz intézett, 1848. októberi püspöki memorandum kifejezéseinek mérséklésében, és híveit pásztorlevélben szólította fel a haza védelmére. 1849. január elején tagja volt az Alfred zu Windisch-Grätz herceg altábornagyhoz küldött békedelegációnak is. Csanádi püspökként 1849 januárjában helynökét az osztrák hatóságoknak történő engedelmességre utasította, majd márciusban 2000 forintot küldött Windisch-Grätz-nek a magyarországi

¹ *Schematismus venerabilis cleri Dioecesis Csanadiensis, ad annum Jesu Christi MDCCCXLVII.* Buda, é. n. 103–105.

² *Bánsági Magyar Pantheon.* Szerkesztette: Bodó Barna. Temesvár, 2009. 40–41.; Hermann Egyed: *Lonovics József.* In: Négy papi arckép. Vigilia, 13. évf. (1948. március) 3. sz. 132–136.

³ Lonovics József – Makra Imrének. Temesvár, 1848. május 20. A makói Szent István Király Plébánia Levéltára. Litterae Officii Ordinariatus Csanadiensis, Encyclicae et Currentales de Anno 1848. Szám nélkül. (Eredeti iktató szám: 954/1848.)

császári katonai kórházak támogatására. Az osztrák minisztertanács javaslatára Ferenc József Lonovics érseki kinevezését meg nem történtnek, a csanádi püspökséget pedig megüresedettnek nyilvánította. A szabadságharc leverését követően a császáriak fogságba vették, lemondatták javadalmáról és a melki bencés kolostorba internálták, ahol több jelentős egyházi tárgyú művet is írt. 1853-ban megengedték neki, hogy rang és főpapi jelvények nélkül Bécsben telepedhessen le. Több ízben meglátogatta Döblingben Széchenyi István grófot, és találkozott Johann Rechberg gróf osztrák miniszterelnökkel is. 1860-ban térhetett haza, 1867-ben bekövetkezett halála előtt kalocsai érsekké nevezték ki.⁴

Noha történeti köztudatunkban szinte csak a Lonovics utódjának kinevezett Horváth Mihály neve forrt össze a forradalommal, valójában a csanádi egyházmegye lelkipásztorainak jelentős része támogatta a szabadságharcot. A papság döntő többsége ráadásul Pfeiffer József szentannai esperes-plébános vezetésével alkotmányos egyházkormányzatot és a kötelező cölibátus eltörlését is sürgette. Az egyházfegyelmi zavarok felszámolása Csajághy Sándor püspökségére (1851–1860) várt. Az új püspököt, aki korábban kalocsai kanonok volt, kifejezetten politikai szempontok figyelembevételével nevezték ki csanádi püspökké. Olyan vezetőt kerestek az osztrák politikusok, akinek tekintélye van a papság előtt, és aki képes megregulálni a jelentős kiterjedéssel bíró, három ortodox püspökséggel is érintkező egyházmegye lázadó papságát.⁵

Az alábbiakban főként a Csanádi Egyházmegye papságának mindennapjaiba kívánunk bepillantást engedni olyan források segítségével, amelyeket még nem publikáltak. Az iratokat úgy válogattuk össze, hogy azok tükrözzék a papság jelentős részének politikai nézeteit, teológiai felfogását és társadalmi szerepvállalását. Nem adunk közre korábban már publikált forrásokat, így többek között a zsinati előkészületekre vonatkozó iratokat sem. Az idegen nyelvű forrásokat saját fordításunkban közöljük.

Lonovics József – Makra Imre alesperes, makói plébánosnak

Temesvár, 1848. május 20.

Nagytiszteletű Alesperes s Plébán Úr!

Kedves Fiam!

A felebaráti szeretettel, melyet Üdvözítőnk valamennyi embertársaink irányában kötelességünké tett, merőben ellenkezik a zsidók ellen több helyen szánandó kitörésekben jelentkező gyűlölet;⁶ s felhívva érzem magamat Cz. Uraságotat, s általa a kerületébéli lelkész urakat e hó 19-ről 944. sz. a. kiadott körlevelém⁷ kapcsában is figyelmeztetni: miszerint amennyiben híveik közt hasonló ellenszenvet tapasztalnának, azt célszerű oktatások s felvilágosítások használatával a lelkipásztori hatáskör korlátai közt legyőzni, s híveiket a zsidók iránti türelemre s kéméletre bírni igyekezzenek. Többire atyai s püspöki áldásom mellett állandóan vagyok

⁴ Zakar Péter: *Püspöki életrajzok a 19. századból I. (Lonovics József és Horváth Mihály)*. Deliberationes, 3. évf. (2010) 2. sz. 209–220.

⁵ Vortrag des Ministers des Kultus und Unterrichtes, Leo Grafen von Thun vom 4. März 1851 wegen Wiederbesetzung des Csanader Bisthums. Bécs, 1851. március 4. Österreichisches Staatsarchiv. Haus-, Hof-, und Staatsarchiv. Kabinetsskanzlei-Vorträge Kt. 3. M.R.Z. 1851:765.

⁶ 1848 tavaszán több magyarországi városban antiszemita zavargások voltak, így többek között Pozsonyban, Vágújhelyen, Szombathelyen, Székesfehérváron és Pesten is. Bernstein Béla: *A negyvennyolcas magyar szabadságharc és a zsidók*. Budapest, 1998. 25–53.

⁷ Az említett körlevél szövegét az egyházmegye 1848-as protokollumából kitépték.

C[ímtett] Uraságodnak
Krisztusban kész jóakaró atya
Jó[z]sef Csanádi Püspök

Makói Szent István Király Plébánia levéltára. Litterae Officii Ordinariatus Csanadiensis, Encyclicae et Currentales de Anno 1848. Szám nélkül (eredeti ikt. szám: 954.). Az iratot június 5–13. között körözték a kerület plébániáin.

Lonovics József – Makra Imre alesperes, makói plébánosnak

Temesvár, 1848. június 13.
Nagyiszteletű Alesperes s Plébán Úr! Kedvelt Fiam!

Nincs ellene semmi kifogásom, hogy a kerületi gyűlések jegyzőkönyve jövőre magyarul szerkesztessék.⁸ Mit is a kerületi lelkész uraknak ez iránt hozzám intézett kérése következtében Önnel azon megjegyzés mellett tudatok, miszerint a lelkészek szabadságában állandóan teendő folyamodványait a szentszékieken kívül más tárgyakban is, honi nyelven fogalmazni. Többire atyai s püspöki áldásom mellett állandóan vagyok

C[ímtett] Uraságodnak
Krisztusban kész jóakaró atya
Jó[z]sef Csanádi Püspök.⁹

Makói Szent István Király Plébánia Levéltára Litterae Officii Ordinariatus Csanadiensis, Encyclicae et Currentales de Anno 1848. Szám nélkül (eredeti ikt. szám: 1848:1095.).

Klobucsár Endre – Fábry Ignác címzetes püspök, püspöki helynök számára

Óbesenyő,¹⁰ 1848. július 7.
Méltóságos Püspöki Helyettes úr!

Folyó hó 5-kén Méltóságodhoz intézett alázatos kérésemhez csatolom városunkon keresztül utazóktól hallott szomorú híreket is, melyek szerint Nagybecskereken, Écskán és főképp Perlaszon a rácok szerbekkel összecsatolva minden személyválogatás nélkül megtámadják a reform embereit.¹¹ Ezen rabló és napról-napra szaporodó csapat életmentésre kényszerít minden szabadságnak, egyenlőségnek és testvériségnek örülő embert, minden nap szomorkodva látunk négy-öt podgyásszal, búslakodó anyával terhelt szekereket átutazni városunkon, mely szomorú asszonyosságok tűzbe hagyván nemzetért halálra kész szeretett férjeiket, sírva panaszkodnak, mily durván bánnak velök és jószágukkal. Valóban megindul az ember szíve, midőn lakhelyét, midőn szülőhelyét odahagyott családot szemlél.

⁸ A magyar nyelv bevezetését a kerületi ülések jegyzőkönyvi nyelveként követelte a pest-budai papság is, igaz, ők a szertartások egy részét is magyarul tartották volna. *Zsinatok a Csanádi Egyházmegyében a 19-20. században*. S. a. r.: Zakar Péter. Budapest, 2016. 135.

⁹ 1849. augusztus 16. Scitovszky János primás, esztergomi érsek rendeletével visszaállította a latin nyelv használatát az egyházban. Temesvári Római Katolikus Egyházmegyei Levéltár (a továbbiakban: TRKEL) *Protocollum officii dioecesis Csanadiensis de anno 1849 sub Gubernio Excellentissimi Domini Josephi Lonovics. Munus Vicariale a 1a Martii 1849 usque 15am Augusti 1849 Reverendissimo Suo Stephano Oltványia 16a Augusti usque 31am Xbrii 1849 Illmo D. Ignatio Fabry obeunte*. Nr. 326.

¹⁰ Óbesenyő Torontál megyei bolgár település.

¹¹ A szerb felkelők egyik központi tábora 1848 nyarán Perlasz közelében alakult ki. A táborot négyszög alakú, zárt sáncsal vették körül, s ehhez a táborhoz csatlakozott a német-bánsági (pancsovai) határőr gyalogezred legénységének a zöme is. Olchváry Ödön: *A magyar függetlenségi harc 1848–1949-ben a Délvidéken*. Budapest, 1902. 16.

Városunkból 7-kén 200-an vannak rendelve a kordonra. Hogy ha tehát Méltóságod életem, melynél egyebem sincs, végkockára méltóztatik vetni, amit mély belátásával párosult ápolásától nem remélhetek, akkor könyörgésim, melyekkel Méltóságodnak alkalmatlankodom, visszhangra nem találnak, és így én talán papi pályámat még hajnala hasadtakor végezni kényszeríttetem.

Elég nekünk bolgárjainkat, kik Törökországból szakadtak, féken tartani.

Legújabb hírek szerint az embert oda sem eresztik ahova szándékozik, netalán tehát esmervén természetemet utasítván Perlaszra kedélyem felizgattatván valami ellenséggel találkozáván, annak erősebb karjai által végeztessen ki e mulandó világból; alázatosan kérem Méltóságodat, mint még a Papneveldeben tapasztalt tapasztalt [!] nagylelkű pártfogómat,¹² méltóztatnék mostani állásomban hagyni, és helyettem tapasztaltabb egyént Perlaszra rendelni; midőn kérésemet ismételve kézcsókolás mellett esengnék kegyelemért, és magamat ajánlanám kegyes indulatiba vagyok Méltóságodnak

legalázatosabb szolgája

Klobucsár Endre

Óbesenyői segédlelkész¹³

Temesvári Római Katolikus Egyházmegyei Levéltár (a továbbiakban: TRKEL) Personalien Klobucsár András 1848:1275.

Tímáry Béla – Fábry Ignác címzetes püspök, püspöki helynök számára

Szentanna, 1848. július 10.

Méltóságos címzetes püspök, püspöki helyettes úr!

A hadügyminiszternek¹⁴ Arad megye közönségéhez bocsátott felszólítása következtében az 1848-ik évi július 4-én Aradon tartott bizottmányi ülés végzését ide / mellékelve annak érdeme nyomán alázatos jelentésemet teszem, miszerint én, hogy példámmal a Szt. annai vonakodó nemzetőrsereget a haza védelmére felbuzdítsam,¹⁵ és ezáltal a jelen nehéz körülmények között a megyei hatóság működését könnyítsem, magam is mint nemzetőr a többivel együtt (ideiglenesen) Pécskára indultam.

Ily szomorú időkben, midőn édes hazánk minden felől csak ellenséges megtámadásoknak van kitéve, úgy hiszem minden igaz hazafinak kötelességében áll kardot fogni, hazájáért harcolni, és ha kell meg is halni.¹⁶

¹² Klobucsár András az 1844/45-ös tanévben volt negyedéves papnövendék. Kovács Sándor: *A csanádi papnevelde története a mai papnevelde megnyitásának első centenáriuma alkalmából. 1806–1906.* Temesvár, 1908. 377.

¹³ Klobucsár végül Óbesenyőn maradt, 1849 januárjában a szerb csapatok elől Szegedre menekült. Kreminger Antal szegedi prépost-plébános 1849. február 25-én kelt jelentése szerint ő is beállt a honvédek közé. „Klobucsár András óbesenyői segéd, most honvéd.” TRKEL Horváth Mihály 1849:137.

¹⁴ Mészáros Lázárnak

¹⁵ Bíró Imre szolgabíró 1848. június 26-án kelt jelentése szerint a németek és a románok vonakodtak fegyvert fogni, az előbbieket azt hangoztatták, hogy csak akkor fognak fegyvert, ha a falut megtámadják, az utóbbiak pedig arra hivatkoztak, hogy ők a királlyal tartanak. A magyarok közül egy nap alatt tízen írták be magukat a nemzetőrségbe, és a zsidóság is egy-két kivételtől eltekintve rokonszenvet tanúsított az összeírás iránt. Complexul Muzeal Arad (Aradi Ereklýmúzeum) MR 5118.

¹⁶ A nemzetőrség kiindításával egész Arad megyében nehézségek voltak, 3000 ember helyett csak 700-at tudtak útnak indítani. Urbán Aladár: *A nemzetőrség és a honvédség szervezése 1848 nyarán.* Budapest, 1973. 148–149.

Minthogy azonban egyházi előjáróim tudta s engedelmével hivatalomtól hosszabb időre el nem távozhatok, annál kevesebbé adhatom magam a hadi kormány rendelkezése alá; ezennel tehát bátor vagyok méltóságodat egyszersmind arra kérni, hogy nékem a Haza védelmére (ha egyébiránt a megye egyházi férfiaknak szűkibe nem volna) teljes engedelmet adni kegyeskedjék.

Azon reménységben, hogy méltóságod tettemet sem rosszallni, sem kérésemet megtagadni nem fogja, mély tisztelettel maradtam

Méltóságodnak

alázatos szolgája

Tímáry Béla¹⁷

Szt. annai káplán.

TRKEL Personalien Timáry 1848:1294, melléklettel. Fábry Ignác válaszában (1848. július 15.) elutasította a kérést: „Minthogy pedig a nagyszámú szentannai községben a lelkipásztori hivatal viselésére elkerülhetetlenül szükséges a segédpapnak működése, bármennyire méltányoljam önnek azon dicséretes eltökélését, mellyel példát adott a szentannai lakosoknak a hon iránti szent kötelességben, kéntelen vagyok mégis öntől azt kívánni, hogy elmellőzhetlen és szinte a közjót illető hivatalára mielőbb visszatérni s e végett az illető előjáróságtól elbocsátást kieszközölni igyekezzék.” (Uo.)

Baross László – Fábry Ignác címzetes püspök, püspöki helynök számára

Hely és dátum nélkül.

Méltóságos Püspök úr!

E folyó hó [1848. július] 18-án, Pesten az önkéntesek közé állottam. Gondolám, inkább a harctéren dicsőségesen végzem küzdéssel teljes nyomorult életemet, mint négy falak közt kötél, vagy bármily más halállal.¹⁸ Ezt jónak láttam Méltóságodnak tudtára adni.

Erősen hiszem, miszerint a Főtisztelendő Káptalan nem fog lépéseket tenni, hogy mostani állásomat elhagyni kéntelenítessek. Sikerral úgy sem működhetnék azon pályán, melyen 6 éveken keresztül, s ezt merem állítani, némi buzgóságot fejték ki, nem leginkább azért, nehogy általa oly lépésre kényszerítesek [!], melyre gondolni is borzadok.

Nevemet, eddigi viselt állásomat jónak találtam eltitkolni, nehogy valaki megbotránkozzék lépésemen, és így némi árnyék essék azon tisztos rendre, melynek igénytelen tagja valék.¹⁹

Bútoraimat, költséges könyvtáramat, fehér ruháim nagyobb részét Billéten hagyám, melynek árát – ha lehetséges – kérem Méltóságodat Billéten lévő mintegy 70 vagy 80 pengőforintra menő adósságaim kifizetésére fordítani, Klein Péternek tartozom ott 30 p[engő]fo[rinttal], Fingen Péternek nem tudom mennyivel, azt tudom, hogy többel, mert

¹⁷ Timáry Béla 1849-ben az aradi tábori lelkeszi hivatal elnyeréséért folyamodott, de nem alkalmazták, mert az álláshelyek már be voltak töltve. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL) Hadügyminisztérium Általános iratok (H 75) Iktatókönyv 11. k. 1849:12902.

¹⁸ Baross László billéti káplán szenvedélyes kártyás volt, 1847 novemberére már több ezer forintos adósságot halmozott fel. TRKEL Personalien Baross László 1847:1853.

¹⁹ Baross László 1849-ben Bányai álnéven az 5. honvédszászlóaljban, majd a 92. honvédszászlóaljban szolgált, ahol hadnaggyá léptették elő. TRKEL Personalien Baross László 1849:241. Bona Gábornál is az álneven szerepel; Bona Gábor: *Hadnagyok és főhadnagyok az 1848/49. évi szabadságharcban*. 1. köt. Budapest, 1998. 87.

[!] amennyiről írás van nála. Tartozom még Schaeffer nagyjécsai káplánnak is,²⁰ ő talán nem fogja azt [a] pénzt [visszakövetelni], ki elmenetelem előtt két nappal 40 pengő fo[rintot] nyert tőlem, s kitől 20 pengő forintot kértem aztán kölcsön, melyen Pestre utaztam.

S most végzem leveletem, melyet a laktanyában egy polcon írtam. Vegye Méltóságod köszönetemet azon fáradozásokért, melyet érettem elkövetett, kívánván boldogságot eszközölni.

Maradok Méltóságodnak

Alázatos szolgája

Baross László

Tegnap előtt jelentém Kapitányunknak kívánságomat a harctéren tanyázó három zászlóalj valamelyikébe való áttételekre, pártfogását ígéré az Őrnagynál, mert hallok holnap már útnak indítottak és így rövid idő múlva alkalmam leend bűneim hosszú sorait életemmel megváltani.²¹

TRKEL Personalien Baross László 1848:1404 melléklete

Róka József – Makra Imre alesperes, makói plébánosnak

Temesvár, 1848. szeptember 28.

Nagytiszeletű Alesperes, Plébán Úr!

Szent és mulaszthatatlan kötelessége minden hazafinak, minden erejét, s egész tehetségét azon irtóztató veszély elhárítására fordítani, mely pusztító viharként nem csak fenyegetődzék, hanem több részben már el is érte drága hazánkat.

Ezen nem csak a magyar, hanem minden, mi nem rác és horvát faj, léte s nemzetisége feldúlására irányzott merény elleni egyik leghatályosb óvszer, miután a csábítóknak száma töméntelen, kétségkívül a tévutakra vezetetteknek, ki[k] egyébiránt a hazát jelennel fenyegető veszély nagyságát alkalmasint nem is ismerik, figyelmeztetése, s kellő felvilágosítása.

Ezen eszköznek célszerű alkalmazása tekintve azon szoros viszonyt, melyben a lelkész, mint valláshirdető, mint oktató, mint tanácsadó, a néphez áll, főleg a lelkészek dicső feladata lévén, miután illetén nép felvilágosításra van intézve a belügyminisztérium folyó hó 20-án 9762/B sz[ám] a[latti] rendeletével ide érkezett,²² és 8 példányban ide mellékelt felhívás.²³ Cz[ímzett] Uraságot ezennel felhívom, miszerint azt jelen rendeletem vétele után haladéktalanul nem a szokott köröztetés útján, hanem egyszerre többfelé szétküldve a kerületi lelkész Urakkal közölni serénykedjék, azt Ön szintűgy, mint azok híveiknek adandó alkalommal felolvassák, s őket a bent foglaltaknak hí felkarolására, s ernyedetlen buzgalommal teljesítésére lelkesítsék.

A magyar nemzet nem kíván szűkkeblű lenni, szívesen osztozik jogban, s jólétben a hazabeli más ajkúakkal. De ennek fejében méltán várja, hogy azok is teljesítsék polgári köte-

²⁰ Schaeffer Antal nagyjécsai káplán 1849-ben táborigazgatóként szintén a honvédek közé állt. Zakar Péter: *A magyar hadsereg táborigazgatói lelkészei 1848–1849-ben*. Budapest, 1999. 152–153.

²¹ A Csanádi Szentszék a szabadságharcot követően Baross két hónapos zárdafogsággal büntette. TRKEL Personalien Baross László 1849:551. Életrajzát lásd Zakar Péter: *Csanádi egyházmegyei paphonvédek a szabadságharcban I. Századok*, 146. évf. (2012) 6. sz. 1271–1276.

²² Batthyány Lajos gróf a belügyminisztériumon keresztül 1848. szeptember 20-án a magyarországi püspökökhöz fordult a nép felvilágosítása érdekében. Levelét közli: *Gróf Batthyány Lajos miniszterelnöki, hadügyi és nemzetőri iratai*. 2. köt. S. a. r.: Urbán Aladár. Budapest, 1999. 1482.

²³ Batthyány Lajos gróf 1848. szeptember 19-én a néphez intézett felhívása. *Gróf Batthyány Lajos miniszterelnöki, hadügyi és nemzetőri iratai*, 1450–1451., 1482.

lességüket, hogy tiszteljék a rendet, s mindentől óvják magukat, ami zavart idézhetne elő, s a még alig kivívott szabadságot kockára tehetné.²⁴

Most a hazát s trónt, saját létünket biztosítani, önfenntartás parancsolta legelső föladatunk.

Többire ájtatos imáiba ajánlott állandóan vagyok

Önnek

Krisztusban kész jóakaró rokona

Róka József püsp[öki] hely[e]t[tes].

Makói Szent István Király Plébánia levéltára. Litterae Officii Ordinariatus Csanadiensis, Encyclicae et Currentales de Anno 1848. Szám nélkül (eredeti ikt. szám: 1629.).

Temesvári Szentszék – A Bánsági cs. kir. Főhadparancsnokságnak

Temesvár, 1848. október 31.

Szittyá János kisbecskereki lelkésznek katonai hatalom kar általi elfogatása,²⁵ s fegyveres őrizet melletti behozatala által az egyházi rend több századok lefolyása alatt el nem követett sérelem annak kibocsátása által alig orvosoltatott,²⁶ fájdalmas érzettel vettük mai napon azon leverő tudósítást, hogy az egyházi renden Adams Kristóf rékási lelkésznek szinte hasonló módon befogása által új sérelem ejtetett.²⁷ Ezen újabb esetet, melynek mint az előzőnek okát maiglan sem tudjuk, annál sajnósbabban vettük, mert a megyei papság ügyei hozzánk tartozván, annak bajain segíteni s azt részrehajlás nélkül elintézni mulaszthatatlan kötelességünknek ismerjük, s ismerendjük is.²⁸

Amint tehát ezennel a fentebb említett lelkész kiszabadításáért köszönetet szavazunk, úgy ez újabb eset ötletiből hivatalos tisztelettel megkérjük a tisztelt főhadparancsnokságot, hogy tekintetbe vévén egyrészt az érintett lelkésznek dicséretes erkölcsi magaviseletét, s hivatalának fáradhatatlan buzgalommali viseletét, más részről pedig azon fontos körülményt, hogy háromezren túlmenő, s az anyaegyháztól távol fekvő fiókhelységekből elszórt híveit hon lévő segédje a lelkiekben ellátni nem képes, említett lelkész ügyét mielőbb

²⁴ Ez a két mondat szó szerinti idézet Batthyány Lajos gróf 1848. szeptember 19-i felhívásából. Lásd a 23. sz. jegyzetet!

²⁵ Szittyá Jánost először 1848. október 24-én tartóztatták le a császári hatóságok, de a Csanádi Szentszék tiltakozására szabadon bocsátották. TREKL *Protocolum Officii Dioecesis Csanadiensis de anno 1848. Sub gubernio Excellentissimi Domini Episcopi Josephi Lonovics. Munus Vicarii Episcopalis usque 27am Augusti Illmo D. Ignatio Fábry 28o Augusti usque exitum anni 1848 Rno D. Josepho Róka tenente.* Nr. 1745; 1849. december 24-én (!) a temesvári cs. kir. hadbírótság fegyveres felkelés előmozdítása és másodfokú felségsértés miatt ötéves, vasban eltöltendő várfogságra ítélte. Esztergomi Primási Levéltár Scitovszky-akták Cat. 21. 1417. cs. Acta Iudicii deleg. Polit. Compromissos concernentia. Temesvár 1849. december 24. Szám nélküli másolat.

²⁶ Célzás a korábban már eltörölt privilegium fori clericalisra (egyháziak ítélkezési kiváltságára), arra, hogy a klerikusok minden ügyében (világi ügyekben is) kizárólag egyházi bíróság dönthet.

²⁷ 1848. október közepén Temes és Torontál vármegyék irányítását a temesvári császári haditanács vette át, amely Központi Bánsági Bizottmány néven egy polgári igazgatási szervet is létrehozott. Varsányi Péter István: *Szerbek és magyarok közt a Tisza mentén. Csernovics Péter politikai pályája.* Békéscsaba–Szeged, 1988. 137.

²⁸ Adams Kristóf kisbecskereki plébánost és két társát – Bódy Antalt és Szittyá Jánost – Georg Rukavina cs. kir. altábornagy azzal a feltétellel engedte szabadon, hogy írásban nyilatkoztak, miszerint papi hivatásukhoz méltóan fognak élni, és tartózkodnak a forradalmi cselekményektől. TKKEL Personalioen Adams Kristóf 1849:356.

megvizsgálni s őt szabad lábra állítva híveinek szeretett lelkipásztorát visszaadni méltóztassék.²⁹

TRKEL Personalien Adams Kristóf 1848:1758 (fogalmazvány).

Róka József körlevele az alespereseknek

Makó, 1848. november 2.

Nagytiszteletű Alesperes s Plébán Úr!

Miután a temesvári várnak az ott állomásozó katonaság általi ostromállapotba helyeztetése által annak elzáratása minden percben várható, s ez oknál fogva méltán félhető, nehogy a kormányzatra szükséges közlekedhetés megszűnjék, de az ostromállapotot eszközöző katonaság hatalmaskodása közt különben sincs ottan biztosítva, az egyházmegyei kormányzatra nélkülözhetlenül szükséges függetlenség, ez oknál fogva f[o]lyó] hó 1-jén Temesvárról eltávoztam,³⁰ és n[agy]m[éltóság]gú megyés püspökünk kegyes jóváhagyása reményében helynöki hivatalomat ide Makóra, hová mai nap megérkeztem, áttettem. Miről önt s kerületi paptársait azon hozzáadással értesítem,³¹ hogy további rendelkezésig, a megyei hivatalhoz s sz[ent]székhez intézendő mindennemű jelentéseiket, s beadványaikat, ezentúl nem Temesvárra, hanem ide irányozzák. Többire ájtatos imába ajánlott, állandóan vagyok

Önnek

Krisztusban jóakaró rokona

Róka József püsp. helynök.

Az iratot a makói kerületben 1848. november 9–23. között köröztették.

Makói Szent István Király Plébánia Levéltára. Litterae Officii Ordinarius Csanadiensis, Encyclicae et Currentales de Anno 1848. Szám nélkül (eredeti ikt. szám: 1848:1760.).

²⁹ Adamsot 1849. június 23-án országgyűlési képviselővé választották Hatzfelden (Zsombolyán), de mandátumát már nem igazolták. A temesvári hadbírósg vizsgálta ügyét, 1850. július 10-én purifikálták. *Az 1848–1849. évi első népképviseleti országgyűlés történeti almanachja*. Szerkesztette: Pálmány Béla. Budapest, 2002. 996. Purifikációs oklevele: TRKEL Personalien Adams Kristóf 1850:1797.

³⁰ A szentszék helyzetéről: Sarnyai Csaba Máté: *Határozott kiállítás egy történelmi pillanatban. A Csanádi Püspöki Szentszék fellépése az uralkodói manifesztummal és a császárhű temesvári katonai parancsnoksággal szemben 1848 októberében*. Korunk, 13. évf. (2002) 7. sz. 106–111. Georg Rukavina cs. kir. altábornagy, temesvári várparancsnok és Ludwig Piret cs. kir. altábornagy, a bánági csapatok parancsnoka már 1848. október 10-én felmondta az engedelmességet a magyar kormánynak, majd 21-én kiáltványban tudatta a lakossággal az október 3-i manifesztumot, feloszlatta a megyei hatóságot, új, császárhű magisztrátust alakított, és fegyverbe szólította a császárhű közégeket. Österreichisches Staatsarchiv Kriegsarchiv Alte Feldakten Serbisch-Banater-General-Kommando Kt. 1904. 1848-10/74.

³¹ Róka 1848. november 2-án nemcsak az alespereseket, hanem a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumot, a magyar kormány hivatalos lapját, a Közlönyt, továbbá Arad, Csanád, Csongrád, Krasó, Temes és Torontál vármegyék közönségét is tájékoztatta lépéséről. Personalien, Róka József 1848:1760. Az irat fogalmazványát Oltványi Pál készítette, majd az időközben Makóra érkezett Hopf József cerimoniárius átfogalmazta. Kováts: *A Csanádi papnevelde története*, 369.

Magyari Alajos nyílt levele Kossuth Lajosnak

Simánd, 1848. december 28.

Válaszul a Honvéd Bizottmány elnökének dec. 20-án az országgyűlés elébe terjesztett indítványának 6-ik pontjára³²

Méltó fájdalommal kellett olvasni több hírlapokban, miként a Honvéd Bizottmány elnöke dec. 20-án az országgyűlés elébe terjesztett indítványai között „a klérusnak” meghagyatni kívánja, hogy eddigi szabadságharcban elesett hősökért gyászmise tartassék, melyen a nemzet jelen legyen, megvárva ezúttal a klérustól, hogy hivatását a nép lelkesítésére nézve ezután jobban teljesítse, mint eddig.³³

Így jellemeztetik tehát „a klérus” még pedig az országgyűlés előtt, s honunknak eme legfőbb testülete ezen jellemzést egyhangúlag elfogadja. Úgy hiszem, minden pap, kinek keblében még a becsületesség, s hazafiúi szeretet utolsó szikrája el nem aludt, ezt egykedvűleg nem olvashatta, s annál fájdalmasabban kellett azt vennie, mivel íme, nem csak jelen időre,³⁴ hanem még a késő utókor előtt is le vagyunk gyalázva, s ennek is kellek majd tudnia az országgyűlés naplójából,³⁵ hogy a szabadságnak kivívásában „a klérus” a nép lelkesítésére nézve hivatását nem teljesítette. Hogy tehát e szenny, melyet ruhánkon sem szoktunk tűrni, rajtunk ne maradjon, s az utókornak legyen módja a klérusnak honja s alkotmánya iránti hűségéről jobb meggyőződést szerezni, mint milyen az említett indítványnak 6-ik pontjában foglaltatik, engedje meg az indítványozó, ha én „a klérusról” e tekintetben ellenkező véleménnyel vagyok, s kimutatom, hogy irántunk rosszul van értesülve.

Én azt mondom, hogy a Klérus – legalább a Csanád megyében bizonyosan tudom, s más megyékről is a hírlapok után felteszem – hivatását a nép lelkesítésére nézve annyira teljesítette, hogy azt tőle nagyobb mértékben kívánni majd nem lehetett. Igen is, tudva van az ország előtt, hogy a Csanádi Sz[en]tszék mennyi veszélyeknek tette ki magát b[ár]ó Rukavinának ellenére,³⁶ s hogy a szentszék elnöke törvényen kívülinek van általa nyilvánítva.³⁷

De ez nem egyedüli példánya papjaink hűségének. Mennyire ragaszkodnak ők az újonnan kivívott szabadsághoz, még többen is eléggé tanúsították. Vannak papjaink, kik önkén-

³² Magyari Alajos egy hírlapban kívánta írását megjelentetni, a megjelenésről nincs információk.

³³ Kossuth 1848. december 20-i képviselőházi beszédét közli: *Kossuth Lajos Összes Munkái XIII. Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén. Első rész 1848. szeptember – december.* S. a. r: Barta István. Budapest, 1952. 814–817.

³⁴ Az irat középső része ki van szakítva.

³⁵ A kifogsolt rész nem került be az ülés jegyzőkönyvébe, hanem Kossuth Lajos felszólalásában hangzott el. Az ülés jegyzőkönyvét közli: *Az 1848/49. évi népképviseleti országgyűlés.* Szerkesztette: Beér János. Budapest, 1954. 334–338. Kossuth ugyanaz nap kelt nyílt parancsa a rendelet teljesítését megtagadó lelkészeket a haza ellenségének nyilvánította. Complexul Muzeal Arad (Aradi Ereklémúzeum) MR 3035.

³⁶ Georg Rukavina cs. kir. altábornagy, Temesvár parancsnoka október 10-én kihirdette az október 3-ra datált császári manifesztumot, és felmondta az engedelmisséget a magyar kormányoknak. A főhadparancsnokság a Csanádi Szentszékétől is engedelmisséget követelt, és Piret tábornok nyomban átírt a szentszéknek, megküldve a Temesvárt ostromállapotba helyező manifesztumot, valamint néhány példányt Ófelsége október 3-i manifesztumából, amelyet a templomokban közhírré kell tenni. A szentszék másnap elutasította a bánági főhadparancsnokság kérését. TRKEL Horváth Mihály 1848/49. 1848:1675.

³⁷ Róka József Krassó megyéhez intézett levele, amelyben tudatta Makóra való átköltözését, a császári hatóságok kezébe került, mire a temesvári haditanács válaszul 1848. november 19-én hazaárulónak és törvényen kívül állónak nyilvánította annak íróját. TRKEL Personalien Róka József 1848:1818.

teseknek vagy honvédek közé beállottak;³⁸ s ha jól értesültem egy káplánunk már főhadnaggyá lett; vannak papjaink, kik községeikben csaknem minden hatóság befolyása nélkül őrserget állítottak, s nem csak, hanem az őrserg élére állva a becskerekai táborba indultak, pedig mondhatom, ha a pap el nem megy, a népet soha semmiféle vármegye rá nem veszi;³⁹ vannak papjaink, kik az őrserg felállítását ha önmaguk ki nem eszközölték is, legalább hatalmasan elősegítették szóval, s tetteg is közébe állván;⁴⁰ vannak papjaink, kiket ragaszkodásuk végett az új alkotmányhoz megkötöztek, bebörtönöztek, s vallatás közben me[ll]jüknek pisztolyt szegeztek;⁴¹ vannak papjaink, kik minden vagyonukat elvesztették, s azon felül már fél éve, mióta egy fillérnyi fizetést sem kaptak s csak jó emberek könyörületességében találtak eddig is menedéket, s élelmi táplálékot, s ők mindezeknek dacára hazájuk s alkotmányuk iránt hívek;⁴² vannak papjaink, kik tetemes adományokkal járultak a haza oltárára;⁴³ s vannak papjaink, kik akár privát körökben, akár szószékről buzdítják a népet.⁴⁴ Ezeket mindnyájit [!] ha valaki kételkedik benne, be lehet a t[isztelt] olvasó közön-

³⁸ Jelenlegi ismereteink szerint 1848–1849-ben körülbelül húsz csanádi egyházmegyés pap szolgált a honvédségben.

³⁹ A Kossuth Hírlapja tudósítója is megerősítette 1848. július 22-én kelt írásában, hogy a nemzetőröknek a nagybecskerekai táborban minden felekezetből vannak tábori papjaik. Kossuth Hírlapja, 1848. július 30. 116.

⁴⁰ Martin Roos nemrégiben megjelent könyvéből megtudhatjuk, hogy a Csanádi Egyházmegyéből több pap teljesített a nemzetőrségben tábori lelkészi szolgálatot a magyar hatóságok megalapítására. A névsorban szerepel Arnold János temesújfalui, Miháلكovics Lajos istvánföldi, Lukácsévics István angyalkúti plébánosok, Jerney Mihály bresztováci adminisztrátor, Brassay József csatádi, Nuszbaum Jakab csernyai, Kimmel (Kimml) Péter párdányi, Schuszták Ferenc bozovicsi, Vuchhetich Ferenc ruszabányai, Stein Antal kis-teremiai, Bezdány Ferenc bogárosi, Berecz Imre óbeseinyői és Wittner Lajos dettai lelkész. Ez a névsor azonban nem teljes, hiszen például Kovács István, Makra Imre, Timáry Béla és Oszetzky János is teljesített a nemzetőrségben szolgálatot. Roos, Martin: *Die alte Diözese Csanád. Zwischen Grundlegung und Aufteilung 1030 bis 1923. [Band I.] Zwischen Grundlegung und Aufteilung 1030 bis 1923.* Teil 2/b 1800–1850. [München,] 2012. 294.

⁴¹ Célzás a 28. sz. jegyzetben említett Adams Kristófra, Bódy Antalra és Szittyá Jánosra. TRKEL Personalien Adams Kristóf 1849:356. Szintén fogságba vetették Krix Antal karlsdorfi plébánost (TRKEL Personalien Krix Antal 1848:1199) és Brandisz János rékási segédlelkészt is. Hermann Egyed: *A magyar katolikus papság az osztrák katonai diktatúra és az abszolútizmus idején.* Gödöllő, 1932. 6. Néhány lelkésznek sikerült elmenekülnie, így például Riffel János perlaszi helyettes lelkésznek vagy Glasz János szlatinai lelkésznek. TREKL *Protocollum Officii Dioecesanii Csanádiensis de anno 1848. Sub gubernio Excellentissimi Domini Episcopi Josephi Lonovics. Munus Vicarii Episcopalis usque 27am Augusti Illmo D. Ignatio Fábry 28o Augusti usque exitum anni 1848 Rno D. Josepho Róka tenente.* Nr. 1652; TRKEL Personalien Glasz János 1848:1786.

⁴² Kovács István bocsári adminisztrátor 1848. szeptember 19-én jelentette az egyházi főhatóságnak, hogy „mindazon jövedelmi és élelmezési források, melyekben eddig a helybeli földesuraság önkénti jótékonyaságából részesült, annak Pestre távozta által ki fognak apadni”, s ennek következtében plébániájának rendezése érdekében célszerű intézkedések meghozatalát kérte, az egyházi főhatóság azonban nem tudta orvosolni a hiányt. TREKL *Protocollum Officii Dioecesanii Csanádiensis de anno 1848. Sub gubernio Excellentissimi Domini Episcopi Josephi Lonovics. Munus Vicarii Episcopalis usque 27am Augusti Illmo D. Ignatio Fábry 28o Augusti usque exitum anni 1848 Rno D. Josepho Róka tenente.* Nr. 1729.

⁴³ Schwarz Dániel dóci [Dolatz] plébános Temesváron 1848. augusztus 8-án 2000 forintot tett le a „haza oltárára”. Kossuth Hírlapja, 1848. augusztus 12. 169.

⁴⁴ Az eddig említettekén kívül ide sorolható Pfeiffer József szentannai plébános (Petri, Anton Peter: *Biographisches Lexikon des Banater Deutschtums.* Marquarstein, 1992. 1458–1459.) vagy például Bódy Antal karánsebesi esperes-plébános, akinek a magyar kormány érdekében tett erőfeszítéseit

ségnek mutatni. Ne is gondolja senki, hogy az elősoroltak száma kimerítő katalógusa a hazafiúi szeretetben vetélkedő papoknak, vannak még ezeken kívül számtalan mások is, nekem csak némelyeket volt szándékom a tömegből kiszedni.

Én más megyékben annyira ismeretes nem vagyok, s különösen most másutt nem is járok, de felteszem, hogy a környülményekhez [!] képest „magyar katolikus papok” másutt sem mulasztják el hazafiúi kötelességüket teljesíteni. Legalább még alrendű kat[olikus] papról nem olvastam, hogy honarútlási bünt követett volna. Felteszem ezt pedig a hírlapok nyomán, mert nem hiányoznak itt példányai a lelkes hazafiúi szeretetnek. Hogy minden pap erre vonatkozólag teljesített kötelességét az újságban ki nem kürtöli, ezt nem kell csodálni, hiszen nem élünk már ama korszakban, hol azt, mit különben is tartozunk cselekedni, dicsőségnak s érdemnek trombitálták, például midőn kikiáltották, hogy a püspök nagycsütörtökön 12 koldusnak lábait megmosta.

Ha sok papok bár nagyobb szerű, s lelkes tényeiket, melyeket a haza javára szenteltek, nem lármázzák ki, ennek lehettek eddig 99 okai, azonban éppen jelen körülmény végett tán ezután majd lesznek okai, hogy tudassák. Fel tehát t[isztelendő] paptársaim! Védjétek magatokat a rátok rótt gyanú ellen, s mutassátok ki, hogy hív polgárai voltatok hazátoknak, tán valamikor hasznát veszitek! Ennyit a Honvéd Bizottmány elnökének a klérus iránt tett indítványában foglalt egyik kívánságára.

Mi a gyászünnepélyt illeti, ehhez szívesen járulok, s megvallom, már régen szerettem volna olvasni az egyházi kormánytól e tekintetben rendeletet,⁴⁵ noha ismét mondanom kell, hogy mind az egyházi kormányt, mind a Honvéd Bizottmány elnökét eziránt már több lelkes papok megelőzték. Én tudok a Csanádi Egyházmegyében papot, ki már f[olyó] év július végnapjaiban, midőn községéből a becskereki táborban egy egyén elesett volna, megtudván hősies kimúlását, azonnal gyászmisét tartott érte, s más esetekért is más plébániákban, nem csak a mi megyénkben, hanem más megyékből olvastam tudósításokat a hírlapokban, hol az illető pap lelkes beszéddel is világosította s buzdította ez alkalommal népét.⁴⁶

Mindezek után világos, hogy a „klérusra” vagy legalább annak nagyobb részére a fen[n] kitett jellemzést illeszteni nem lehet. Vagy tán egy más osztályt, vagy más felekezetű papokat ért a Honvéd Bizottmány elnöke? Nem tudom, de akkor keresztelje meg azokat illető nevükkel, mert a lelkes katolikus alrendű pap hazafiságát ily csúfosan az országgyűlés előtt megsérteni soha nem fogja engedni.

Egy katolikus pap⁴⁷

Hadtörténelmi Levéltár 1848/49-es fond. 7/1.

Vukovics Sebő is elismerte. *Vukovics Sebő emlékiratai Magyarországon való bujdosása és száműzetése idejéből*. Szerkesztette: Bessenyei Ferenc. Budapest, 1894. 306.

⁴⁵ A Közlöny 198. száma, amely a rendeletet tartalmazta, december 25-én jelent meg, de csak 29-én érkezett Makóra. Róka József még aznap elrendelte a gyászmisék tartását, utasítva papjait, hogy híveiket „a haza iránti tántoríthatlan hűségre lelkesítsék, benne a szabadság érzetét ébresszék, s előtte megfoghatóvá tegyék”. Makói Szent István Király Plébánia Levéltára Litterae Officii Ordinarius Csanadiensis, Encyclicae et Currentales de Anno 1848. Szám nélkül. (Eredeti ikt. szám: 1873.)

⁴⁶ Tápén például Cserkúti János római katolikus segédlelkész a bécsi forradalomban elesettekért misézett. *Alföldi Hírlap*, 1848. december 31. 209–210.

⁴⁷ Magyarai Alajos életrajzát közli: Zakar Péter: *Csanádi egyházmegyes paphonvédek a szabadságharcban II. Csanádi egyházmegyes tábort lelkészek 1848/49-ben*. Századok, 147. évf. (2013) 3. sz. 592–603.

Kerényi Ferenc – Róka József püspöki helynöknek

Újarad, 1849. január 28.

Nagyságos és Főtisztelendő Kanonok, püspöki Helynök úr!

Van szerencsém Nagyságodnak jelenteni, miszerint az én statziomat⁴⁸ [jolyó] h[ó] 21-én kénytelen valék a vad szerbek miatt elhagyni,⁴⁹ és hogy ugyanazon nap Kiss Ernő Ő Excellenciája ajánlkozás[a] következtében a derék és általános szeretett Damjanich tábornok Úr által tábori lelkésznek kineveztettem,⁵⁰ amely tisztséget annál inkább magamra vállaltam, mert azon reményben voltam, hogy Nagyságodnak semmi ellenvetése nem leend, és így az én keserves sorsomnak legjobban segítve láttam.

Egy becsületes hazafinak nem lehet Bánátba[n] maradni, mert lehetetlen azon vad emberek közt, kik egyszersmind ellenségünk, lakni. Midőn tehát Nagyságodnak azt az én lépésemet alázatosan jelentem a teljes jóváhagyás reményében kezeiket csókolván vagyok

Nagyságodnak
alázatos szolgája
Kerényi Ferenc⁵¹

Róka József válasza (1849. február 7.): „Múlt hó 28. tett jelentésére válaszoltatik: mi-kint ezen püspökmegyei hivatalnak Önnek tábori lelkésszé való kineveztetése ellen kifogása nincsen.”

TRKEL Personalien Kerényi Ferenc (Kerndler, Franz) 1849:102.

Horváth Mihály – Kossuth Lajosnak

Debrecen, 1849. április 26.

Mélyen tisztelt Kormányzó elnök úr!

A Csanád megyei alsó Klérus azon egyénei, kik a vérengző rác rablók elől menekülni kénytelenek, részint Szegedre, részint más biztos helyekre vonultak, a kormány kegyéből segélydíjjal láttattak el.⁵² Midőn ezek nevében Kormányzóelnök úrnak alázatos köszönetemet kijelentem, bátor vagyok egyszersmind kegyes figyelmét arra is kikérni, ki a Csanád megyei papság példás hazafiságú viseletének nagy részben eszközlője, mindenkor támasza, rendeletei s önpéldája által buzdítója volt. Ez Róka József örkanonok és püspök helyettes.⁵³ Ő a lázadó temesvári katonaság által felségsértőnek, törvényen kívülinek nyilvánítván,

⁴⁸ Kerényi Ferencet Lonovics püspök 1848. október 28-án Pesten szentelte pappá. Kováts Sándor: *A csanádi papnevelde története*, 368. November 28-án Kerényit Écskánra rendelték káplánnak. *TREKL Protocollum Officii Dioecesis Csanádiensis de anno 1848. Sub gubernio Excellentissimi Domini Episcopi Josephi Lonovics. Munus Vicarii Episcopalis usque 27am Augusti Illmo D. Ignatio Fábry 28o Augusti usque exitum anni 1848 Rno D. Josepho Róka tenente.* Nr. 1799.

⁴⁹ A bánági hadtest elvonulását követően a magyar csapatok a Szabadka–Szeged–Makó–Arad vonal védelmére szorítottak. Olchváry: *A magyar függetlenségi harc*, 136.

⁵⁰ Kinevezési oklevelét csak 1849. június 25-én írta alá Görgei Artúr fővezér és hadügyminiszter. MNL OL H 75 1849: 23249.

⁵¹ Érdekesség, hogy Kerényi Ferenc a honvédségben eltöltött szolgálatát követően 1855-től a cs. kir. hadseregben is szolgált: Österreichisches Staatsarchiv Kriegsarchiv, Personalien, Conduite Liste Militär-Geistlichkeit 1846–1859. Nr. 260.; életrajzát lásd: Zakar: *Csanádi egyházmegyes paphonvédek a szabadságharcban*, 2. 608–610.

⁵² Horváth Mihály miniszterként is szíven viselte a menekültek sorsát, lásd az alább közölt levelét is!

⁵³ Róka József 1849. január végétől február közepéig Horváth Mihály hívására Debrecenben tartózkodott, addig Mihálovics József tiszteletbeli kanonok irányította a vikariátust. Kováts Sándor: *A csanádi papnevelde története*, 370.

minden javaitól megfosztatott,⁵⁴ jövedelmi rátája a házába szállásolt katonaság élelmezésére fordított, minek következtében már november 1-től tehát félévtől fogva minden jövedelem nélkül tengődik a hazánk minden csábítások dacára is rendületlen hűségű fia. Szerénysége azonban mindeddig visszatartá őt segedelemért folyamodnia. Teszem tehát ezt helyette én, ki szívesen a magaméból pótoltam volna szükségait, ha akaratom készségét helyzetem s viszonyaim újdonságából származott akadályok nem gátolják. Alázatosan esedezem ennek következtében, méltóztassék számára is némi segélyezést kegyesen megrendelni. Úgy hiszem e múlt félévre 1000 pengőf[orin]ttal ő igen meg lenne vigasztalva. Tekintve állását s tömérdék kárait, Kormányzó elnök úr kegyessége ezen öszveget úgy hiszem nem fogja sokallni. Miért is kérésemet alázatosan megújítván, mély tisztelettel vagyok

Kormányzó elnök úrnak
alázatos szolgája
Horváth Mihály
vál[asztott] csanádi püspök

MNL OL H 2 1849:6317. Válasz (1849. április 29.): „Ezennel tudósítom Püspök Urat, miszerént a folyó év, és hó 26-ról kelt megkereső levele folytán, a hazafias jellemű Róka József örkanonok és Csanád megyei püspök helyettes részére kért segélyezést a lefolyt félévre a pénzügyminisztériumnál, ezer pengőf[orin]ttal ön nyugtatványa mellett kifizettetni elrendeltem.”⁵⁵

Schaeffer Antal – A magyarországi hadügyminisztériumnak

Nagyjécsa, 1849. május 9.

T[isztelt] c[ímű] Hadügyminisztériumnak!

Alulírt ezennel bátorkodom egy tábori lelkeszi állomásért folyamodni, kérésemet következőkre alapítván. Őt éve már, hogy Csanád egyházmegyében mint segédlelkész működök, a Nagyjécsán történt csata alkalmával,⁵⁶ midőn az ármányos ellenség népünket lefegyverezni akarta, magam személyesen az ellenségnek két Zsivkovich ezredbeli katonáját élet veszélyeztetésével lefegyvereztem, és Nagysándor József akkoriban alezredes úrnak általadtam. Népünket, jóllehet a temesvári zsarnokok már fogsággal fenyegettek, soha meg nem szűnő lelkesedéssel a magyar kormány iránti tántoríthatlan hűségre intettem, és azt személyesen is megmutatni soha el nem mulasztottam, miért is utóbbi üdőkben állomásoomat egy üdőre elhagyni kéntelenítettem. Jelenleg pedig Bem tábornok úr a bánsági németekhez felszólításával már több községekbe jártam, és azt kiosztogatva őket arra szólítottam fel, hogy siessenek az említett tábornok zászlója alá kiirtani az ellenségnek utolsó gyökerét, siessenek megmutatni azt, hogy érdemesek édes hazánknak legtermékenyebb földjét szánthatni, és hogyha kell hazánkért halni nem irtóznak.

⁵⁴ 1848. november 19-én. TRKEL Personalien Róka József 1848:1818.

⁵⁵ Kossuth ugyanaznap utasította a pénzügyminisztériumot az összeg utalványozására. *Kossuth Lajos Összes Munkái XV. Kossuth Lajos kormányzóelnöki iratai. 1849. április 15. – augusztus 15.* S. a. r.: Barta István. Budapest, 1955. 171.

⁵⁶ A nagyjécsai ütközet 1848. november 6-án volt. A magyar kormány Nagysándor alezredest Nagy-kikindáról Zsombolyára rendelte 2-2 század gyalogsággal és lovassággal, továbbá 4 ágyúval, és 3000 nemzetőrt is mozgósítottak. A magyarok Nagy- és Kisjécsán megverték a temesvári várórség különítményeit, 7-én elfoglalták Billétet, így biztosították a Szegeddel és Araddal való összeköttetést. Olchváry: *A magyar függetlenségi harc*, 93.

Schaeffer Antal
nagyjécsai segédlelkész⁵⁷

MNL OL H 75 1849: 14999.

Horváth Mihály – Róka József kanonok, püspöki helynököknek

Budapest, 1849. június 22.

Vallás s közoktatási minisztertől Csanádi püspöki helyettesnek!

A csanádi egyházi megyéhez tartozó és a dúló ellenség által megszállott helyekről az ide zárt névjegyzékben elősorolt lelkészek és tanítók előbbi állomásaikat odahagyni és menekülést másutt keresni kénytelenítettek,⁵⁸ mely okból a kormány a menekülteknek hazafiúi hű érzelmeiket méltányolván, addig is, még vagy előbbeni állomásaikat elfoglalhatnak vagy másutt alkalmazást nyerhetnek, az álladalmi pénztárból a lelkészekk [!] ugyanis háromszáz, a tanítók pedig százötven pengőforintnyi segélydíjt rendelt kiadni: minek következtében ön ezennel felszólíttatik, miszerint az ide zárolt névjegyzékben elősorolt lelkészek, s illetőleg tanítókat evidentiában tartani, s egyik vagy másikkal netán közbejövendő alkalmaztatását nékem azonnal feljelenteni igyekezzék, hogy ahhoz képepest [!] a menekülési [!] segélydíjnak jövőre megszüntethetése, s ez által az álladalom terheinek könnyítése iránt kellőleg intézkedhessem.

Vallás s közoktatásügyi miniszter

Horváth Mihály

Csanád megyebeli menekülési díjjal ellátott lelkészek és tanítók nevei

Hely és dátum nélkül [1849. június]

Bottyán János beodrai pap 300, Dobó Miklós csókai plébán[os] 300, Fodor Gáspár törökkanizsai pléb[ános] 300, Jernei Mihál módosi plébán[os] 300, Karg Magnus szárcsai plébán[os] 300,⁵⁹ Kovács János szajáni plébán[os] 300, Kövecz Endre szőregi pléb[ános] 300,⁶⁰ Schober Ágoston szanádi pléb[ános] 300, Schwartz Dani doláci pléb[ános] 300, Váradai János c[ímzetes] ka[nonok] n[agy]becskereki pl[ébános] 300, Veszeloyszky József al[e]sp[eres] törökbecsei pl[ébános] 300, Drahos Gegely kiszombori pléb[ános] 300, Ament Frigyes tordai pléb[ános] 300, Kovacsics Kazár⁶¹ csőszteleki pléb[ános] 300, Micski Lajos rács[ent]péteri pléb[ános] 300, Zombori József csókai káplán 300, Fodor Endre nagybecskereki kápl[án] 300, Farkas János bébai káplán 300, Klobucsár András óbesenyei k[áplán] 300,⁶² Szabados József, Korompai Antal, Sály Pál⁶³ bölcséleti tanítók Szegeden

⁵⁷ Schaeffer Antal 1849. július 18-tól az aradi katonai kórházak lelkésze volt. Zakar: *A magyar hadsereg tábori lelkészei*, 152–153.

⁵⁸ A menekült lelkészek száma jelentősen meghaladta a levél mellékletében található számot.

⁵⁹ Karg Magnus a Bács megyei önkéntes mozgó nemzetőrség számvevő főhadnagya volt. Csikós István szegedi polgár igazolása. Szeged, 1849. szeptember 29. TRKEL Horváth Mihály 1849:428.

⁶⁰ Kövecz Endre (Követs András) a Kossuth Hírlapjában tárgyilagos tudósítást közölt az 1848. október 15-i szőregi–szegedi vérengzésről. Kossuth Hírlapja, 1848. október 20. 430–431. A szabadságharcot követően Követs Andrást Kreminger Antal szegedi plébános ellen tett vallomása, Bíró Fülöp bébai plébános feljelentése, valamint a királlyal kapcsolatos nyilatkozatai miatt megfosztották javadalmától. TRKEL Pesronalien Követs András 1849:357.

⁶¹ Helyesen Kovácsics Cézár. *Schematismus venerabilis cleri dioecesis Csanádiensis ad annum Jesu Christi MDCCCLVIII*. Temesvarini, [1848.] 124.

⁶² Kreminger Antal szeged-belvárosi plébános szerint beállt a honvédek közé. TRKEL Horváth Mihály 1849:137.

tanárkodnak 300[-300], Hegedűs Pál hittanár 300, 14 növendék pap per 120 for[int], Szilvási György bókai plébánus [300], Balaton János magyar óbecsei tanító 150, Bokai Károly zentai tanító,⁶⁴ Behányi Imre törökbecsei tan[itó], Szolcsányi Sándor szőregi tanító.

TRKEL Horváth Mihály 1849:603.

Ruzsinszky Kornél – A Csanádi Szentszékeknek

Zimony, 1849. augusztus 20.

Főtisztelendő Szent Szék!

Minden igazság és méltányosság ellenére [olyó] év[i] ápril 26-án katonai erő által elfogattam,⁶⁵ és bár a kihallgatásomra rendelt hadbíró még csak korholásra méltót sem talált tetteimben, egy a fehértemplomi határezredben legnagyobb befolyást bitoló Petricsevics nevű százados unszolására fegyverek között, Pancsován keresztül, hol a nép dühének 1 ½ óra alatt a piacon kitétetetvén, ütlegetek is kaptam, idehozattam, hol 5 napot őrizet alatt töltvén, már majd 4 hónapig a sz[ent] ferenciek zárdájában henye életet élek.⁶⁶

Minden, mi vétkemül tulajdonítottak, az, hogy a fehértemplomi egyházban függő kétfejű sasot [!] levéttetem,⁶⁷ és hogy Maderspach Ferencért halotti gyászmisét tartottam.⁶⁸ Az első köztudomás szerint a fehértemplomott fekvő magyar sereg parancsára tettem azért, mivel a templom meggyaláztatását elkerülni akartam, mely okvetlenül megtörténendik, ha a sas le nem vétetik. A másodikat tenni papi kötelességemnek tartottam, mivel abban, mint-hogy ½ 8 óraker reggel minden pompa nélkül – úgy mint évenként Fehértemplomban 70-80 ily gyászmise tartatni szokott, és egyes személy által fizettetett – tartatott; politikai demonstrációnak még színe sem volt, az pedig, hogy éppen az oktrojált alkotmány napján hirdettetett, csupa véletlenség volt, és az ünnepéllyel úgy nem volt összekötetésben, mint nem volt a más, aznap kihirdetett 11 mise és 3 házasság. S minthogy így ezen gyászmisében csak vallási gyakorlatot láttam, mely a legfensőbb Olmützben március 4-én költ leirat 2-ik §-által is biztosított, megtartottam azt a katonai önkényes tilalom dacára is, ezen tette-

⁶³ Helyesen Sály Mihály. *Schematismus venerabilis cleri dioecesis Csanádiensis ad annum Jesu Christi MDCCCXLVIII*. Temesvarini, [1848.] 127.

⁶⁴ Zenta nem a Csanádi Püspökséghez, hanem a Kalocsa-Bácsi Érsekséghez tartozott.

⁶⁵ Ruzsinszky Ferenc ekkor fehértemplomi ideiglenes lelkész volt. *Protocollum officii dioecesanii Csanadiensis de anno 1849 sub Gubernio Excellentissimi Domini Josephi Lonovics. Munus Vicariale a 1a Martii 1849 usque 15am Augusti 1849 Reverendissimo Suo Stephano Oltványia 16a Augusti usque 31am Xbrii 1849 Illmo D. Ignatio Fabry obeunte..*Nr. 145.

⁶⁶ Ruzsinszky Kornél 1848-ban újmoldovai (moldovabányai) plébános volt. Az 1848. nyári események kapcsán Vukovics Sebő királyi biztos is méltatta tevékenységét: „Moldovabányának öszvetartásában a fő érdem a helybeli katolikus lelkészt illette, ki minden támogató öszvekötötésektől távol, az ellenségnek úgy szólván torkában fekvő állomásán edzett hazafiságot és sok lélekjelenlétet tanúsított.” *Vukovics Sebő emlékiratai*, 233.

⁶⁷ Ruzsinszky elmenekült Újmoldovából, és 1848. szeptember 11-én már Fehértemplomban volt. *TREKL Protocollum Officii Dioecesanii Csanádiensis de anno 1848. Sub gubernio Excellentissimi Domini Episcopi Josephi Lonovics. Munus Vicarii Episcopalis usque 27am Augusti Illmo D. Ignatio Fábry 28o Augusti usque exitum anni 1848 Rno D. Josepho Róka tenente.* Nr. 1589.

⁶⁸ Maderspach Ferenc a bánági hadtestben szolgált, 1848. december végén honvéd ezredessé és hadosztályparancsnokká nevezték ki, 1849. január 22-én tüdőgyulladásban hunyt el. Bona Gábor: *Tábornokok és törztisztek az 1848/49. évi szabadságharcban*. Budapest, 2000. 488–489. 1848 nyarán egyúttal Fehértemplom térparancsnoka is volt, aki augusztus folyamán a helybeli nemzetőrséggel a szerb felkelők több rohamát is visszaverte. Maderspach Livius: *Maderspach Károlyné tragédiája és adatok Ruszkabánya történetéhez*. Szeged, 2002. 50–53.

met mintegy mint [!] a határezred goromba írásmódját feljelenítván a bánsági katonai főparancsnokságnak.

Bár mindent elkövettem, hogy felmentetésemet vagy ha már úgy tetszik, elítéltetésemet is kieszközöljem, minden kérésem ez iránt sükertelen volt. Azért használóan az alkalmat bátorkodom a Főtiszteletű szent székhez alázatosan folyamodni, hogy kegyesen tekintetbe vevén azt, miszerint én politikai ügyekbe sohasem kevertem magamat, hogy minden parancsot pontosan teljesítettem, legfelsőbb császári kijelentéseket – Windisch-Grätz herceg proklamációit is – szószékről is hirdettem, a nékem vétkül tulajdonítottak pedig éppen igazságtalanok, megszabadításomat kegyesen kieszközölni méltóztassék.

Ki is legmélyebb tisztelettel vagyok
Alázatos szolgája
Ruzsinszky Kornél
plebános⁶⁹

TRKEL Personalien Ruzsinszky Kornél 1849:211.

Hadbírószági ítéletek

Temesvár, 1849. december 24.

Szittyá Stwertetzky János magyarországi, Bács megyei, újvidéki születésű, 45 éves rékási katolikus pap,⁷⁰ bevallotta és tanúk által rábizonyították, hogy ő 1849. április 14-ét követően az ottani lakosokat rendkívül izgató stílusú nyilvánosan tartott beszédekben és prédikációkban lázadásra hívta fel.⁷¹ Ezért többször körmeneteket tartott a szabadban, amelyeken az uralkodót a legdurvábban szidalmazta, mindenekelőtt felolvasott egy igen nagymértékben kétségeket keltő, a bevonuló császári osztrák és orosz hadsereg ellen kifejezetten ellenállást parancsoló imádságot.⁷² A katonai büntetőtörvény 61. és 62. cikkulusa értelmében fegyveres felkelés elősegítése és másodfokú felségsértés miatt öt éves vasban eltöltendő várfogságra ítélték.⁷³

[...]

⁶⁹ A levelet az 1849. szeptember 4-én Temesváron tartott szentszéki ülésen tárgyalták. A határozat szerint ez a folyamodvány, noha a szentszék fájlalja fogvatartását, a benne lévő csipős megjegyzések miatt nincs úgy szerkesztve, hogy az említett lelkész szabadon engedése érdekében lépéseket tehetnének, így csak akkor léphetnek, ha megfelelő stílusú folyamodványt kapnak. Ruzsinszkyt majd hat hónapos fogság után szabadon bocsátották, és november 3-án a katonai őrizetben lévő magyarcsernyai pap, Nuszbaum Jakab helyettesítésével bízták meg. TRKEL *Protocollum officii dioecesanii Csanadiensis de anno 1849 sub Gubernio Excellentissimi Domini Josephi Lonovics. Munus Vicariale a 1a Martii 1849 usque 15am Augusti 1849 Reverendisimo Suo Stephano Oltványia 16a Augusti usque 31am Xbrío 1849 Illmo D. Ignatio Fabry obeunte*. Nr. 600.

⁷⁰ Szittyá János kisbecskereki és Adams Kristóf rékási plébánosok 1849 januárjában javadalmat cseréltek. TRKEL Personalien Stvrtetzky (Schwertetzky, Szittyá) János 1849:53.

⁷¹ Szittyá János kapcsán lásd a 25. és a 28. sz. jegyzeteket! 1849. szeptember 20-án ismételt letartóztatták. TRKEL Personalien Stvrtetzky (Schwertetzky, Szittyá) János 1849:884.

⁷² Horváth Mihály vallás- és közoktatásügyi miniszter keresztes háború alkalmából kiadott rendeletét és az ítéletben említett imáját közli: *Okmánytár Magyarország függetlenségi harcának történetéhez 1848–1849*. 2. köt. S. a. r.: Papp Dénes. Pest, 1868. 452–458.

⁷³ Az eljárásról kevés információnk van, ugyanakkor bizonyos, hogy a billéti és a kisbecskereki hívek tanúskodtak a plébános ártatlansága mellett. TRKEL *Protocollum officii dioecesanii Csanadiensis de anno 1849 sub Gubernio Excellentissimi Domini Josephi Lonovics. Munus Vicariale a 1a Martii 1849 usque 15am Augusti 1849 Reverendisimo Suo Stephano Oltványia 16a Augusti usque 31am Xbrío 1849 Illmo D. Ignatio Fabry obeunte*. Nr. 954.

Pfeiffer József,⁷⁴ magyarországi, pesti születésű, 49 éves, szentannai katolikus esperes-plébános bevallotta és rábizonyították,⁷⁵ hogy 1849. április 14-e után a szószékből és más alkalmak során a lakosságot ismételten felszólította a császári osztrák és orosz hadsereg elleni fegyveres felkelésre, a lázadók kiáltványait kihirdette, keresztes hadjáratot prédikálva körmeneteket tartott. Felolvasta Horváth Mihály kultuszminiszter leghírhedtebb, legnagyobb kétségeket kiváltó és ellenállásra buzdító imádságát,⁷⁶ Őfelsége a császár és a felséges Dinasztia ellen a legalantasabb szidalmakra ragadtatta magát. A katonai büntetőtörvénykönyv 61. és 62. artikulusa értelmében fegyveres felkelés elősegítése és másodfokú fel ségsértés miatt öt éves, vasban eltöltendő várfogságra ítélték.

[...]

TRKEL Horváth Mihály Temesvár, 1849. december 24. Szám nélküli, német–szerb–román nyelvű nyomtatvány Joseph Beichel nyomdájából.

Sajtó alá rendezte, az előszót és a jegyzeteket írta: ZAKAR PÉTER

⁷⁴ Pfeiffer József az egyházmegyei reformmozgalom vezéralakja volt. Amikor 1848-ban Lonovics püspök nem volt hajlandó szinódust tartani, Pfeiffer felhívására 1848. június 15-én minden esperes kerületből két papküldött összegyűlt Temesváron, és megfogalmazták az egyházmegye alkotmányos kormányzását követelő ún. „Csanádi pontok”-at. *Zsinatok a Csanádi Egyházmegyében a 19-20. században*, 30–52., 154–160.

⁷⁵ 1849 decemberében a temesvári hadbíróság a szentszéktől kért információkat Pfeiffer Józsefről. TRKEL *Protocollum officii dioecesiani Csanadiensis de anno 1849 sub Gubernio Excellentissimi Domini Josephi Lonovics. Mumus Vicariale a 1a Martii 1849 usque 15am Augusti 1849 Reverendissimo Suo Stephano Oltványia 16a Augusti usque 31am Xbrii 1849 Illmo D. Ignatio Fabry obeunte*. Nr. 878.

⁷⁶ Lásd a 72. sz. jegyzetet!